

Тема: Сучасні етичні теорії.

1. Метаетика

Одним із напрямків розвитку етичної теорії у ХХ ст. є *метаетика*, яку заснував Джордж Мур (1873—1958). Його праці та праці двох інших англійських мислителів Бертрана Рассела (1872—1970) Людвіга Вітгенштайна (1889—1951) справили особливий вплив на розвиток англійської філософської етики. Вони, по-перше, відроджували традицію англійського емпіризму, по-друге, відкривали нову епоху — "епоху аналізу". Дж. Мур застосовує логіко-лінгвістичний аналіз щодо етичної проблематики. Згодом його доповнить метод "логічного атомізму" і позитивізму Рассела, а ще пізніше — лінгвістична філософія Вітгенштайна. У праці "Принципи етики" (1903), "Етика" (1912) та пізніших статтях Мур формулює метод і методологію метаетики — напрямку, що об'єднав у собі всі різновиди неопозитивізму в етиці (інтуїтивізм, емотивізм, деонтологічний інтуїтивізм, школи лінгвістичного аналізу мови моралі, прескрептивізм).

Термін "метаетика" закріпився в етичній теорії з 30-х років ХХ ст. Низка проблем, що досліджуються автором, — традиційне, усталене ще з часів Платона та Арістотеля. Це поняття добра і зла, блага; спроба визначити критерій правильних і неправильних вчинків тощо. Суть і цінність метаетики визначається не комплексом поставлених у ній проблем (вони — традиційні), а *методологією етичних досліджень*, запропонованою Муром. Метаетика має досліджувати не мораль, а *мову етики* як науки про мораль через її опосередковане вираження у мові. Аналіз мови моралі Мур вважає *засобом* для вирішення проблем етики. Велика увага приділена критиці "традиційної" етики (гедонізм, метафізична етика, утилітаризм). Критиці піддаються всі етичні теорії від часів Давньої Греції до ХХ ст. Для вивчення моралі Мур звертається не до реальних вчинків людей, а зосереджує увагу на тому, як вони *говорять* про мораль (семіотичний метод дослідження).

Доробок Мура в етичній теорії полягає, по-перше, у розрізненні добра як мети (*good as an end*) і добра як засобу (*good as a means*). Відзначено необхідність врахування відмінного між ними при оцінці вчинків.

По-друге, у багатогранному понятті "добро" виділяється — "внутрішнє добро (благо)" або "добро (благо) як таке" (*intrinsic good, good in itself*). Мур характеризує цей аспект добра як "універсальне добро".

По-третє, Мур характеризує добро, вдаючись до розмежування "природних" і "неприродних" властивостей дійсності. Він відзначає як типову ситуацію, коли явсьє явище характеризують, перелічуючи якості, властивості, що у звичному вживанні слів називаються "хорошими". Виділення "природних" і "неприродних" (специфічно моральних) якостей предметів і явищ є спробою віднайти субстрат моралі. Складність розв'язання проблеми засвідчує аналіз філософом конкретних етичних понять. Про "доброчесність" Мур говорить, що це є "звична схильність" до здійснення певних учинків. "Але "доброчесність" і "порок" служать одночасно і етичними термінами: використовуючи їх правильно, ми хочемо з допомогою одного з них виявити похвалу, а з допомогою іншого — несхвалення. Хвалити ж щось — означає стверджувати таке: або це щось само собою є добром, або ж воно є засобом для досягнення добра" [4, с. 261].

Суттю етичної концепції Мура є інтуїтивізм. Введене філософом поняття інтуїції як методу осягнення етичних понять зумовило назву усієї його концепції.

2. Етика "всєдності"

Аналіз найбільш вагомих напрямків розвитку етичної теорії у Західній філософії другої половини ХІХ—ХХ ст. дає підстави для висновку, що усі вони виростили на ґрунті відчуження, усвідомлюючи його як реальність стосунків. Цінність людини визначається здатністю спротиву обставинам, утвердження свободи як під тиском метафізичної "волі до життя", так і під тиском соціальних обставин.

Іншою парадигмальною характеристикою стосунків людини зі світом, що утверджує органічність моральних зв'язків, є східнослов'янська традиція європейської культури. Щоб встановити смислову їх відмінність, вдамося до порівняння, залучивши архетипічні образи-символи християнської віри: образ Мойсея і образ Христа. Перший символізує ситуацію збирання народу в єдине ціле, творення з ментального цілого (кровно-ро-динні зв'язки) духовного цілого — народу. Другий символізує явище індивідуалізації досвіду за ознакою унікальності дії, ц' неповторності. При тому, що один і другий образи уособлюють гуманістичне начало, форми його прояву різні. Пафос образу Мойсея у тому, щоб спонукати людей *чутися духовним цілим* ("хорове" начало). Дух общинності — типологічна характеристика культури, внутрішньо близька східнослов'янській ментальності. Цілісність почувань ("соборність духу") — характерна риса східнослов'янського менталітету.

Пафос образу Христа у тому, щоб спонукати кожного бути *неповторністю*, а в ідеалі — утвердитися за прикладом боголюдини, свідомо вибираючи себе-добро. В "східному" гуманізмі домінує *чуттєве* начало з відчутними рисами античного розуміння всеєдності як спорідненості та зв'язку усього суцього. Моральний аспект цього поняття пов'язаний із характером переживання буття. У творчості Ф. Достоєвського, Л. Толстого, А. Чехова зображена людина, безпорадна перед світом, беззахисність якої відкриває буття в глибинності його трагізму. Мистецтво переконує, що цінна *кожна людина*, незалежно від того, рефлексує вона над буттям, чи ні. Це трагізм не з приводу недосконалості світу стосовно ставлення до мого Я. Трагізмом сповнене переживання недосконалості світу щодо буття *іншого* — *кожного іншого* буття. І лише відтак — мого буття в статусі "іншого". Тут гуманізм виявляє себе у формі *людинолюбності*. Його філософські засади склалися на ґрунті ідей общинного колективізму. Вони знайшли обґрунтування у філософії слов'янофільства: Олексій Степанович Хом'яков (1804—1860); Іван Васильович Кирєєвський (1806—1856); Юрій Федорович Самарін (1819—1876); Костянтин Сергійович Аксаков (1817—

1860) та інші. Особливу увагу проблемі духовної цілісності, "соборності", "всеєдності" народного духу приділила філософія російського ідеалізму другої половини XIX — початку XX ст. — так званий "срібний вік": Володимир Сергійович Соловйов (1853—1900); Микола Федорович Федоров (1828—1903); Лев Платонович Карсавін (1882—1952); Семен Людвигович Франк (1877—1950); Сергій Миколайович Булгаков (1871—1944) та інші.

Представники срібного віку Київської філософської школи Микола Олександрович Бердяев (1874—1948) та Лев Ісакович Шестов (Шварцман, 1866—1938) виражали іншу етичну орієнтацію. М. Бердяев відстоював цінності свободи і творчості окремої особистості аж до заперечення соціальності. Як пише В. Зе-цьковський, Бердяев вводить поняття "комунітарності" або "суспільності" лише для того, щоб пом'якшити ізоляцію одної особи від іншої. Однак як говорить сам Бердяев, остаточне подолання самотності "відбувається лише у містичному досвіді".

Релігійно-містична орієнтація характерна для етичних пошуків Л. Шестова. Він засуджує етичний раціоналізм як такий, що не наближає до "справжньої реальності". Він надає перевагу пошукам "містичної етики" [1, с 89].

Найвизначнішим представником філософії срібного віку, засновником системи філософії, що отримала назву "позитивна філософія", — був Вол. Соловйов. Етична проблематика є домінуючою у його філософській системі, що складається з трьох частин: учення про моральність, учення про знання, учення про красу. "Позитивна філософія" (на відміну від "негативної", раціоналістичної) оперта на моральнісне начало як провідне. Етичні проблеми розглядаються у працях "Філософські начала цілісного знання", "Читання про Боголюдство", "Три розмови", "Смисл любові", "Життєва драма Платона", "Ідея надлюдини" та інших. Основна праця з етики — "Виправдання добра" (1897). Основні поняття філософсько-етичної теорії Вол. Соловйова: "всеєдність", "боголюдство", "теократія", "моральнісна діяльність", "любов", "добро". Спираючись на інтуїтивістську концепцію філософії Шеллінга, Вол. Соловйов бачить предметом етики особливі *переживання* людини. Подібно до

того, як Декарт пов'язав існування людини зі здібністю мислення, Соловйов пов'язував здатність до моральних почуттів із поняттям людського (на відміну від тварного). Філософ виділяє три основні моральні спонуки, що рухають людиною і визначають її людяність. Це почуття сорому, жалості, шанобливості. "Почуття сорому, жалості і шанобливості вичерпують в основі всю галузь можливих моральнісних відносин людини: до того, що нижче за неї, що рівне їй і що вище за неї. — Ці нормальні відносини визначаються тут як панування над матеріальною чуттєвістю, як солідарність із живими істотами і як внутрішнє підпорядкування надлюдському началу", — пише Соловйов. Тобто, відповідно до трьох "природних" засад моралі, філософ вирізняє три типи добра: добро щодо природного світу, добро у стосунках між людьми і добро у формі схиляння перед Богом, шанування Бога. Разом вони утворюють триєдність ідеї Добра.

Витоки моральності Соловйов бачить у природі людини, але не розглядає її як дещо стале. Мораль складається в історичному поступі людства і характеризується зростанням свідомого, розумно виваженого вибору вчинків. Суб'єкт моралі, хоча він — автономна особистість, у моральному виборі, зорієнтований на всезагальні цінності. Дійсністю моральності є *досконалість*. Вол. Соловйов виділяє три види досконалості, характеризуючи їх у такий спосіб: "1) безумовно суще...— у Богові; 2) потенційне— у душі; 3) дійсне, що перебуває у встановленні,— у всесвітньо-історичному процесі" [7, с 62].

Наріжною у філософській системі Соловйова є ідея "всеєдності": єдності віри, думки і досвіду. Ця єдність покликана відповісти на питання: у чому кінцева мета людини? Для чого існує людство? Людство у концепції Соловйова — "єдиний організм", "суб'єкт історичного розвитку". Остаточний фазис історичного розвитку розгортається у його концепції "цілісного життя", що відповідає потребам почуттів, розуму та волі.

Морально визначена почуттєвість конкретизується у любові, що надає сенсу ідеї всеєдності. У праці "Смисл любові" Соловйов характеризує людську

здатність любити як здатність конкретно і чуттєво пізнавати в іншій людині "образ Божий". Він бачить любов "началом видимого відновлення образу Божого в матеріальному світі, початком втілення істинної ідеальної людяності" [8, с 516].

Ідея любові, що розглядається як основа єднання людства в "сизигійне" (сполучне) ціле, бачиться творчим процесом космічного масштабу. Реальність утвердження всеєдності, у свою чергу, оперта на ідею "діяльнісного добра". "Внутрішніми властивостями добра визначається життєве завдання людини, його моральнісний смисл полягає у служінні Добру чистому, всебічному і всесильному" [7, с 97].

У моральнісній філософії Вол. Соловйова знайшла найяскравіше відображення характерна для Східної культурної парадигми ідея гуманізму, що утверджує чуттєве начало в людині як основу "природної" моральності та альтруїзму. Очевидно, що вона не альтернативна Західному гуманізму, орієнтованому на цінності раціоналізму та суб'єктивізму. В єдності чуттєвого та логічного начала людської суб'єктивності містяться перспективи самозбереження і саморозвитку людства.